

ΦΡ. ΝΙΤΣΕ

ΔΙΟΝΥΣΟΣ
ΚΑΤΑ
ΕΣΤΑΥΡΩΜΕΝΟΥ
ΔΟΚΙΜΙΑ ΚΑΙ ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑΡΙΑ
(1869-1873)

ΕΙΣΑΓΩΓΗ, ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ, ΣΧΟΛΙΑ
ΒΑΓΓΕΛΗΣ ΔΟΥΒΛΑΕΡΗΣ

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
ΗΡΚΟΣ Ρ. ΑΠΟΣΤΟΛΙΔΗΣ

ΚΑΤΑΡΤΙ 2009

σέ ἀδελφάγες, ἀπληστές, βδελυρές, ἀσπλαχνες, δολοφονικές ροπές, κι ὄνειροπολεῖ, οὕτως εἰπεῖν, πάνω στή ράχη ἐνός τίγρη...

«Ἀφήστε τον νά ὄνειρεύεται!» φωνάζει ἡ Τέχνη.

«Ξυπνήστε τον!» φωνάζει ὁ φιλόσοφος, κυριευμένος ἀπ' τὸ πάθος τῆς Ἀλήθειας. Κι ὡστόσο βυθίζεται κι ὁ ἴδιος, ἐνῶ πιστεύει τάχα πὼς ταρακουνάει τοὺς κοιμισμένους, σὲ μιὰ μαγική νάρκη βαθύτερη... Ἴσως ὄνειρεύεται τίς «Ἰδέες», ἴσως τὴν ἀθανασία... Ἡ Τέχνη εἶναι πιὸ δυνατὴ ἀπ' τὴ Γνώση, γιατί ἐκείνη θέλει τὴ ζωὴ, ἐνῶ ἐτούτη πετυχαίνει ὡς ὕστατο σκοπὸ τῆς: τὴν ἐκμηδένιση! — —

λοῦν. / Καὶ θέλησε τότε νὰ τρυπώσῃ μὲ τὸ ζόρι τὸ κεφάλι του — κι ὄχι μόνο τὸ κεφάλι του! — μὲς ἀπ' τ' ἀκροτελεύτια τεύχη, ἀντίπερα, σὲ κεῖνον ἐκεῖ τὸν κόσμο... / Ἄλλ' ἐκεῖνος ἐκεῖ ὁ κόσμος εἶν' ἓνα καλὰ κρυμμένο μυστικὸ [] εἶν' ἓνα οὐράνιο μηδέν...».]

Ἄγων Ὀμήρου

Πρόκειται γιὰ τὸν 5^ο τῶν Πέντε προλόγων γιὰ πέντε ἄγραφα βιβλία. Ὁ τίτλος παραπέμπει στὸ ἀνώνυμο ἀφήγημα: Ἄγων Ὀμήρου καὶ Ἡσιόδου.

Λέγοντας ἀνθρωπισμὸ,¹⁵⁶ ἐννοοῦμε κατὰ βάσιν κάτι ποὺ χωρίζει καὶ διακρίνει — ὑποτίθεται — τὸν ἄνθρωπο ἀπ' τὴ Φύση. Στὴν πραγματικότητα, ὡστόσο, δὲν ὑφίσταται τέτοιος διαχωρισμός: οἱ «φυσικές» κ' οἱ λεγόμενες καθαυτὸ «ἀνθρώπινες» ποιότητες συναναπτύσσονται. Ὁ ἄνθρωπος στίς ἀνώτερες κ' εὐγενέστερες ἰκανότητές του εἶναι ὅλος Φύση, καὶ φέρει μέσα του τὸν παράξενο δεισμό τῆς. Μάλιστα, οἱ τρομακτικές κ' οἱ λεγόμενες ἀπάνθρωπες πλευρές του εἶναι, πιθανώτατα, τὸ γόνιμο ἔδαφος κάθε ἀνθρωπισμοῦ του, ἀπ' τ' ὅποιο, ἀποκλειστικά, ἀνθίζουν ἡ ὁρμή, οἱ πράξεις καὶ τὰ ἔργα του.

Οἱ Ἕλληνες, λοιπόν, ὁ πιὸ ἀνθρώπινος τῶν λαῶν τῆς Ἀρχαιότητας, διακρίνονται ἀπὸ μιὰν ἰδιάζουσα βαναυσότητα, ἀπόναν πόθο τίγρης γιὰ καταστροφή: τοῦτο φαίνεται καθαρά στὸ χονδροειδὲς ἐκεῖνο ὑπερμεγεθυμένο εἶδωλο τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, τὸν Μεγαλέξανδρο¹⁵⁷ — κάτι ποὺ μᾶλλον μὲ φόβο θά μουδιάσῃ

156. [Humanität. Βλ. ἀπόσπασμα 3(12)1875, ὅπου καὶ διαχωρίζεται τὸ καθαρά ἀνθρώπινο στοιχεῖο (das Menschliche) τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ἀπ' τὸ ἀνθρωπιστικὸ/φιλόανθρωπο καὶ εἰδικώτερα οὐμανιστικὸ, ὑπὸ τὴν ἀναγεννησιακὴ ἔννοια (das Human). [Πρόκειται γιὰ σημασιολογικὴ διαφοροποίηση τῆς γερμανικῆς λέξης ἀπ' τὴ λατινικὴ.]

157. [Βλ. ὅπ. 190.]

τίς καρδιές μας, καθ' ὅλη τὴν ἱστορία καὶ τὴ μυθολογία τους, ἀν-
τούς προσπελάσουμε μὲ τὴν πλαδαρὴ ἀντίληψη τοῦ σύγχρονου
ἀνθρωπισμοῦ... Ἄς θυμηθοῦμε ἀπλῶς τὴ σκηνὴ ὅπου ὁ Ἀλέξαν-
δρος τρυπᾷ τὰ πόδια τοῦ Βάτι,¹⁵⁸ τοῦ γενναίου ὑπερασπιστῆ τῆς
Γάζας, καὶ τὸν δένει ἀπ' τὴν ἀμαξία του, ζωντανὸ ἀκόμα, γιὰ νὰ
τὸν σύρῃ στὸ ἔδαφος, μ' ὄλους τοὺς στρατιῶτες γύρω νὰ χλευά-
ζουν — μιὰ ἀνατριχιαστικὴ καρικατούρα τοῦ Ἀχιλλέα, ποὺ κι
αὐτὸς κάτι ἀνάλογο ἐπραξε μὲ τὸ κουφάρι τοῦ Ἑκτορα... Μήπως
τοῦτες οἱ εἰκόνες δὲν ἔχουν κάτι τὸ προσβλητικὸ γιὰ μᾶς, κάτι τὸ
ἀποκρουστικὸ; Ἐδῶ κοιτᾷμε ὀλίγισια στὴν ἄβυσσο τοῦ μίσους!

Τὸ ἴδιο περίπου θὰ νοιώσουμε καὶ γιὰ τὸν ἀκόρεστο ἀλληλο-
σπαραγμὸ τῶν δύο ἑλληνικῶν παρατάξεων, λ.χ., στὴν κερκυ-
ραϊκὴ ἐπανάσταση.¹⁵⁹ Ὅταν ὁ νικητὴς κάποιας μάχης θανατώνῃ
τοὺς ἄνδρες καὶ ξεπουλάῃ γιὰ σκλάβους τὰ γυναικόπαιδα, τηρεῖ,
ἀκριβῶς, τὸ δίκαιο τοῦ πολέμου· ἢ καθιέρωση ἐνὸς τέτοιου δι-

158. [Σπε: Βλ. Di AA³, ὑπ. 544· Berne, II, ἀφ. 209.]

159. [Θουκυδίδης, I^o, 70-85. Βλ. 12(21)1875: «Ὁ Θουκυδίδης περὶ Πολιτείας. — [] Ὁ ἄνθρωπος εἶναι ζηλόφθονος, ἐχθρὸς πάσης ὑπεροχῆς· ὁ φθόνος του θέλει νὰ βλάψῃ; συνεπῶς δὲν ἀνέχεται τὴν εὐνομία — δηλαδή, τὴν κατά-
σταση πραγμάτων στὴν ὁποία ὁ φθόνος δὲν ἐπενεργεῖ βλαπτικά./ Προτιμοῦν
τὴν ἐκδίκηση ἀπὸ τὸ δίκαιο, τὸ ἴδιον ὄφελος ἀντὶ μιᾶς κατάστασης ἢ τοῦ καν-
εῖς δὲν θάταν σὲ θέση νὰ τοὺς βλάψῃ (νὰ τοὺς ἀδικήσῃ)· προτιμοῦν τὸ κερδαί-
νειν ἀπὸ τὸ μὴ ἀδικεῖν. Κι ὅμως, ὁ φθόνος, ἐν προκειμένῳ, μόνον ἐπιβλαβὴς
δὲν ἦταν! / Στὸν φθόνον ἦταν ὁ καθένας σὰν σὲ θάρακα φυλαγμένος ἐναντι
τοῦ διπλανοῦ του κ' ἐναντὶ τῆς κακοφθειᾶς του ποὺ μπορούσε νὰ ἐκραγῇ ἀνὰ
πᾶσα στιγμὴ; νὰ ὅμως ποὺ ἐκτίθενται σ' ἓνα σωρὸ κινδύνους — καὶ γιὰ ποῖο
λόγον; Γιὰ νὰ ἐκδικηθοῦν! Τώρα εἶναι ποὺ δὲν μποροῦν νὰ κυριαρχήσουν στὴν
ὄρμη τους!.. [] / Ἀντὶ τοῦ διὰ πάθους ἐπιθυμοῦντες, ἐγὼ διαβάζω διὰ καρτὸς
ἐπιφθονοῦντες...».]

καίου δείχνει ὅτι ὁ Ἑλληνας θεωροῦσε τὴν πλήρη «ἀνάβλυση»
τοῦ μίσους τοῦ ὕψιστη ἀναγκαιότητα! Τέτοιες στιγμὲς ξαλάφρωνε
τὸ συγκρατημένο κ' ἐξημμένο — σὰ θηρίο ἀνήσυχο πρὸ στῆ φυλακῆ
του — συναίσθημα: ἡ τίγρη σὰ χεῖμαρρος ὠρμούσε, λάγνα σκληρό-
τητα ἀστραφτε στὰ τρομερὰ τῆς μάτια!.. Τί ἐσπρωχνε τὸν Ἑλλη-
να γλύπτη νὰ μορφῶνῃ ἐπανειλημμένα πόλεμο καὶ πάλη, τε-
ταμένα κορμιά, μῦες μὲς στὴν ἄψη τοῦ μίσους ἢ τὴν ὑπεροφία
τοῦ θριάμβου τεντωμένους, κορμιά μὲς στὶς σουβλιές τοῦ πόνου
νὰ σφαδάζουν πληγωμένα, βουτηγμένα στὸ θάνατο, νὰ ἐκπνέ-
ουν; Γιατί ἄραγε ὀλάκερος ὁ ἀρχαιοελληνικὸς κόσμος ἀναγάλλ-
λιαζε μὲ τίς πολεμικὲς εἰκόνες τῆς Ἰλιάδας; Φοβοῦμαι ὅτι δὲν τ'
ἀντιλαμβανόμαστε ὅλ' αὐτὰ ἐπαρκῶς «ἐλληνιστί». Θὰ φρίτταμε
μᾶλλον ἀν τ' ἀντιλαμβανόμασταν ποτέ ἔτσι...

Τί ὑπάρχει ὅμως πίσω ἀπ' τὸν Ὀμηρικὸν κόσμον, ποιά εἶν' ἡ
μήτρα τοῦ «Ἀρχαιοελληνικοῦ»; Στὸν Ὀμηρικὸν κόσμον, ἡ ἐξαιρε-
τὴ καλλιτεχνικὴ ἀκρίβεια τοῦ σχεδίου, ἡ γαλήνη κ' ἡ καθαρότη-
τα τῆς γραμμῆς μᾶς μεταφέρει πέρ' ἀπ' τὸ ζοφερὸ περιεχόμενο
τοῦ πίνακα: μὲσω μιᾶς ἐντεχνης ἀπάτης, τὰ χρώματα τούτου
τοῦ κόσμου φαίνονται πρὸ ἀπαλά, πρὸ ἥπια, πρὸ θερμά, μὲς στὸν
πολύχρωμο καὶ ζεστὸ τοῦτο φωτισμό, οἱ ἄνθρωποι του δείχνουν
πρὸ καλῶσυνοι, πρὸ συμπαθητικοί — ἐνῶ, δίχως τὸ χέρι τοῦ Ὀμη-
ρου γιὰ προστάτη κι ὁδηγὸ μας, ἀν κάνομε ἓνα βῆμα πίσω, καὶ
γυρίσουμε στὴν προ-ομηρικὴ ἐποχὴ, τότε τί ἀντικρύζουμε; Μόνον
νύχτα καὶ τρόμο, πλάσματα μιᾶς φαντασίας ἐξοικειωμένης στὴ
φρίκη!¹⁶⁰ Τὸ εἶδος γήινης ὑπαρξῆς καθρεφτίζουν αὐτοὶ οἱ ἀπο-

160. [Βλ. 8(12).]

κρουστικοί και τρομεροί θεογονικοί μύθοι: μιὰ ζωή υπό τὸ ἀπόλυτο κράτος τῶν παιδιῶν τῆς μαύρης Νύχτας,¹⁶¹ τὴν "Εριδα, τὴ Φιλότη-
τα, τὴν Ἀπάτη, τὸ Γῆρας καὶ τὸν Θάνατο. Ἄς θυμηθοῦμε, πρῶτα-
πρῶτα, τὴν ἀποπνικτικὴ ἀτμόσφαιρα τῆς Θεογονίας τοῦ Ἡσίο-
δου, πῶ πυκνὴ καὶ σκότια, δίχως τοὺς κατευνασμοὺς καὶ τοὺς
καθαρμοὺς ποὺ κατέκλυζαν ἀπ' ἄκρη σ' ἄκρη τὴν Ἑλλάδα, ἀπ'
τοὺς Δελφοὺς κι ἀναρίθμητες ἄλλες κατοικίες θεῶν, κι ἄς συν-
δυάσουμε ἔπειτα τούτη τὴ βαριὰ βιωτικὴ ἀτμόσφαιρα μὲ τὴ
σκοτεινὴ ἠδυστάθεια τῶν Ἐτρούσκων: μὰ ἀπὸ μιὰ τέτοια πρα-
γματικότητα, βίαια θὰ ξεπηδοῦσε ἀπὸ μέσα μας ἕνας μυθικός
κόσμος, στὸν ὁποῖον ὁ Οὐρανός, ὁ Κρόνος, ὁ Ζεὺς κ' οἱ Τιτανομα-
χίες θάδιναν μιὰν αἴσθησι ξαλαφρωτικὴ! Σὲ μιὰ τόσο ταραγμένη
ἀτμόσφαιρα, ἡ μάχη εἶναι γιαιτρεῖα καὶ σωτηρία, ἡ βαναυσότητα
τῆς νίκης ἀποκορύφωμα τῆς ζωικῆς ἀγαλλίασης... Πράγματι,
ἀπ' τὸν φόνο καὶ τὴν ἐξιλέωσή του¹⁶² ἀναπτύχθηκε τὸ ἀρχαιο-
ελληνικὸ Δίκαιο ἀπ' τὸν βωμὸ τῆς ἐξιλέωσης τοῦ φόνου ὁ εὐγε-
νέστερος πολιτισμὸς κέρδισε τὸν πρῶτο νικητῆριο στέφανό του!..
Μετά ἀπὸ κείνη τὴν αἱματηρὴ ἐποχὴ, ὑπῆρξε μιὰ βαθιὰ τομὴ
στὴν ἀρχαιοελληνικὴ ἱστορία. Τὰ ὀνόματα Ὀρφέας, Μουσαῖος κ'
οἱ λατρεῖες τους ἀπέδειξαν ὅτ' ἡ συνεχῆς θέασι ἑνὸς κόσμου γε-
μάτου πόλεμο καὶ βαναυσότητα προκαλεῖ ἀπέχθεια γιὰ τὴν
ὑπαρξή — τὴν παρουσιάζει ὡς ποινή, κι ὁδηγεῖ, ἀναπόφευκτα,
στὴν ταύτιση ὑπαρξῆς κ' ἐνοχῆς. Ὡστόσο, εἰδολογικῶς, τοῦτα
τὰ συμπεράσματα διόλου ἐλληνικά δὲν εἶναι: ἀπηχοῦν δοξα-

161. [Θεογονία, Γ', 224-759.]

162. [Mord und Mordsühne. Στὸ *Naissance: crime et châtiment* (: ἔγκλημα καὶ τιμωρία)!]

σίες τῆς ἰνδικῆς φιλοσοφίας, καὶ γενικώτερα τῆς Ἀνατολῆς. Τὸ
ἀρχαιοελληνικὸ δαιμόνιο εἶχε μιὰν ἄλλη ἀπάντησι γιὰ τὸ ἐρώ-
τημα «τί ἀξίζει μιὰ ζωὴ πολέμων καὶ θριάμβων;» -- τὴν ὁποῖαν
κ' ἔδωσε καθ' ὅλη τὴν ἱστορία τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας.

Γιὰ νὰ καταλάβουμε αὐτὴ τὴν ἀπάντησι, ἄς ξεκινήσουμε ἀπ'
τὴν ἐξῆς βασικὴ ἀρχή: τὸ ἀρχαιοελληνικὸ δαιμόνιο ἀνέχτηκε τὸ
τρομερὸ τοῦτο ἔνστικτο καὶ τὸ θεώρησε νόμιμο, ἐνῶ, σύμφωνα
μὲ τὸν ὀρφισμό, ἡ ζωὴ, ἔχοντας κάτι τόσο ἀπάνθρωπο στὴ ρίζα
της, στερεῖται ὅποιας ἀξίας. Ἡ μάχη κ' ἡ χαρὰ τῆς νίκης ἦταν
πράγματα ἀναγνωρισμένα: τίποτα δὲν διαχωρίζει περισσότερο τὸν
ἀρχαιοελληνικὸ κόσμο ἀπ' τὸν δικό μας ὅσο ἡ χροιά ὠρισμένων
ἠθικῶν ἐννοιῶν, λ.χ. τῆς Ἐριδας καὶ τῆς ζήλειας.

Ὅταν ὁ Πausanias¹⁶³ περιηγούμενος τὴν Ἑλλάδα ἐπισκέφθηκε
τὸν Ἐλικῶνα, ἐκεῖ τοῦ ἔδειξαν ἕνα παμπάλαιο ἀντίτυπο τοῦ πρῶ-
του παιδευτικοῦ ποιήματος τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, τὸ Ἔργα καὶ
Ἡμέραι τοῦ Ἡσίοδου, χαραγμένο σὲ μολύβδινες πλάκες, φθαρ-
μένες ἀπ' τὴν πολυκαιρία. Ὡστόσο, νὰ τί διέκρινε: σὲ ἀντίθεσι μ'
ὅλα τὰ ὑπάρχοντα ἀντίτυπα, τοῦτο δὲν εἶχε γιὰ προοίμιο κείνον
τὸν σύντομο ὕμνο πρὸς τὸν Δία, παρ' ἀρχίζε κατευθεῖαν: Δύο
οἱ Ἐριδες ποὺ ζοῦν πάνω στὴ γῆ! Πρόκειται γιὰ μιὰν ἀπ' τίς ση-
μαντικώτερες ἀρχαιοελληνικὲς συλλήψεις, κι ἀξίζει πραγματικὰ
νὰ χαραχθῆ, ὅμοια καὶ γιὰ τοὺς κατοπινοὺς, στὴν εἰσόδεια πύλη
τῆς ἀρχαιοελληνικῆς ἠθικῆς. Τὴ μιὰ, μὲ νοῦ καὶ σκέψη, θὰ τὴν
ἐπαινέσῃς — μὰ ἡ ἄλλη ἔναι γιὰ ψόγο! Ἄλλες οἱ διαθέσεις τῆς
μιᾶς, κι ἄλλες τῆς ἄλλης. Πόλεμο κακὸ κι ἀμάχη ἔχει ἡ μιὰ
στό νοῦ της, ἡ καταστροφικὴ! Κανεὶς θνητὸς δὲν τὴν ὑποφέρει,

163. [Pausanias, Θ' 31, 4.]

μά κάτω από της ανάγκης τὸ ζυγὸ λέν πῶς πρέπει τὴν Ἐριδα νὰ τιμᾶνε τὴν πικρή, τί αὐτὴ εἶν' ἡ ἀπόφαση τῶν ἀθανάτων!.. Ἡ μαύρη Νύχτα τήνε γέννησε· τὴν ἄλλη τήνε φύτεψε κεῖ κάτω ὁ Δίας ὁ παντοδύναμος, στῆς γῆς τίς ρίζες καὶ στοὺς ἀνθρώπους, σὰν καλύτερη πούναι. Αὐτὴ καὶ τὸν τεμπέλη τὸν σπρώχνει στὴ δουλειά! Καὶ σὰν βλέπη ἀκαμάτης πλούσιο, τρέχει ἀμέσως νὰ ὀργώσῃ, νὰ φυτέψῃ, νὰ συγυρίσῃ τὸ σπιτικό του· γείτονας ζηλεύει γείτονα πού πάει νὰ προκόψῃ. Καλὴ εἶναι τούτ' ἡ Ἐριδα γιὰ τοὺς ἀνθρώπους. Κεραμέας κεραμέα κακοβλέπει, τεχνίτης τὸν τεχνίτη, ὁ φτωχὸς τὸν φτωχὸ μισεῖ, κι ὁ αἰοδὸς τὸν αἰοδό!¹⁶⁴

Οἱ δύο τελευταῖοι στίχοι, πού πραγματεύονται τὸ *odium jigitium*,¹⁶⁵ μοιάζουν ἐκεῖδ' ἀκατανόητοι γιὰ τοὺς λογίους μας. Ἡ «ἐχθρα» κ' ἡ «ζήλεια», κατὰ τὴν κρίση τους, εἶναι χαρακτηριστικά μόνο τῆς *κακίας* Ἐριδας, ἐφ' ᾧ καὶ τοὺς θεωροῦν, μὲ πᾶσα βεβαιότητα, «μὴ αὐθεντικούς», δῆθεν τυχαῖα παραπεταμένους στὸ σημεῖο ἐκεῖνο.¹⁶⁶ Ἄλλ' ἐδῶ μιλάει, ἀνεπίγνωστά τους, κάποια ἄλλη Ἡθική, ὅχι πάντως ἡ ἀρχαιοελληνική, ἀφοῦ ὁ Ἀριστοτέλης¹⁶⁷ τίποτα τὸ μεμπτὸ δὲν βρίσκει στὸ χωρίο αὐτό, σχετικὰ μὲ τὴν ἀγαθὴ Ἐριδα.

Κι ὅχι μόνον ὁ Ἀριστοτέλης, μὰ ὀλάκερη ἡ ἑλληνικὴ Ἀρχαιότητα νοεῖ διαφορετικὰ ἀπὸ μᾶς τὴν ἐχθρα καὶ τὴ ζήλεια, καὶ τάσσεται σύμφωνη μὲ τὸν Ἡσίοδο, ὁ ὁποῖος ἀποκαλεῖ βαρεῖαν

164. [Ἔργα καὶ Ἡμέραι, 11-26. Ἀκολουθήσαμε τὴν ἐλεύθερη ἀπόδοση τοῦ Νίτσε.]

165. [Λατινικὰ στὸ κείμενο: τὸ μῖσος τοῦ κεραμέα.]

166. [Στε: Ὡστόσο στὶς νεώτερες ἐκδ. (P. Maizon, Paris, 1928 καὶ M.J. West, *Hesiod, Works and Days*, Oxford, 1978) οἱ στίχοι εἶναι ἀποδοκτοὶ ὡς γνήσιοι.]

167. [Στε: Ἀριστοτέλης, *Ῥητορική*, 1381b, 1388a· *Ἠθικὰ Νικομάχεια*, 1155 a-b.]

τὴν Ἐριδα¹⁶⁸ —ἐννοῶντας τὸ στοιχεῖο πού ὀδηγεῖ τοὺς ἀνθρώπους σὲ ἀλληλοεξοντωτικὲς συγκρούσεις—, ἐνῶ, συγχρόνως, ἐγκωμιάζει μιὰν ἄλλη Ἐριδα ὡς ἀγαθὴ:¹⁶⁹ ἐκεῖνη πού, σὰν τὴ ζήλεια, τὴν ἐχθρα καὶ τὸν φθόνο, κινητοποιεῖ τὸν ἀνθρώπο, ὅχι σὲ ἀλληλοεξοντωτικὲς συγκρούσεις, μὰ σὲ ἀγαθὰ! Ὁ Ἕλληνας εἶναι ζηλόφθονος, καὶ δὲ νοιώθει ὡς ἐλάττωμα τὸ χαρακτηριστικό του αὐτό, ἀλλ' ὡς δῶρο μιᾶς ἀγαθοεργοῦ θεότητας: τί ἄβυσσος κριτικῆς δύναμης περὶ ἠθικῶν ζητημάτων χάνει ἀνάμεσα σ' ἐκεῖνον καὶ σὲ μᾶς!.. Κ' ἐπειδὴ ἦταν ζηλόφθονος, ὅποτε τοῦ λάχαιναν ὑπερβολικὲς τιμές, πλοῦτη καὶ μεγαλεῖα, ὁ Ἕλληνας ἐνοιῶθε συνάμα τὸ ζηλόφθονο μάτι ἐνός θεοῦ στυλωμένο πάνω του. Τὸν φοβόταν αὐτὸ τὸν φθόνο. Τοῦ ὑπενθύμιζε πόσο ἐφήμερα εἶναι τ' ἀνθρώπινα, ἀνατρίχιαζε ἀναλογιζόμενος τὴν εὐτυχία του καὶ θυσίαζε, ἐντέλει, τὸ ἐκλεκτότερο κομμάτι της, γονατίζοντας μπροστὰ στὸν θεϊκὸ φθόνο. Ἡ ἀντίληψη αὐτὴ διόλου δὲν τὸν ἀποξένωνε ἀπ' τοὺς θεοὺς του ἀπεναντίας, τὸ νόημά της εἶναι: ποτέ νὰ μὴν τολμήσῃ ἀνθρώπος ν' ἀναμετρηθῇ μὲ τοὺς θεοὺς — ὁ ἀνθρώπος, πού ἡ ψυχὴ του φλέγεται ἀπὸ ζήλεια πρὸς κάθε ἄλλο ζωντανὸ ὄν... Στους ἀγῶνες τοῦ Θάμυρι¹⁷⁰ μὲ τίς Μοῦσες, τοῦ Μαρσύα¹⁷¹ μὲ τὸν Ἀπόλλωνα, στὸ συγκινητικὸ πε-

168. [Ἔργα καὶ Ἡμέραι, 16.]

169. [Ὁ.π., 21-4.]

170. [Ἀοιδὸς ἀπ' τὴ Θράκη τὸν τύφλωσαν οἱ Μοῦσες, γιατί τίς προκάλεσε σὲ ἀγῶνα. Βλ. *Ἰλιάδα*, Β', 594 κ.εξ.]

171. [Πρόσωπο μυθολογικὸ καὶ θαυμασιὸς παίκτης τοῦ αὐλοῦ. Θέλησε νὰ συναγωνιστῇ τὸν Ἀπόλλωνα, ὁ ὁποῖος, ἀφοῦ φυσικὰ τὸν νίκησε, τὸν ἐγδάρει ζωντανό. Προσφιλὲς θέμα τῆς ἐλληνοστικῆς γλυπτικῆς.]

πρωμένο της Νιόβης¹⁷² φανερώνεται τούτη ή τρομερή αντιπαράθεση των δύο δυνάμεων που ποτέ δεν πρέπει να συγκρουστούν, Άνθρώπου και Θεού.¹⁷³

Όσο πιο μεγαλειώδης κ' εξαίρετος είν' ο Έλληνας, τόσο περισσότερο λάμπει στα μάτια του ή φλόγα της φιλοδοξίας,¹⁷⁴ καταβροχθίζοντας στην πυρά της οποιοδήποτε τρέχει στην ίδια πορεία. Ο Άριστοτέλης συνέταξε κάποτε έναν κατάλογο τέτοιων αγώνων με ύψηλο ύφος: τὸ ἐκπληκτικὸ εἶναι ὅτι κ' ἕνας νεκρὸς ἀκόμη μπορεί νὰ κάνη ἕναν ζωντανὸ νὰ κρυφοκαίη ἀπὸ ζήλεια! Ἔτσι σκιαγραφεῖ ὁ Σταγυρίτης τὴ σχέση τοῦ Ξενοφάνη τοῦ Καλοφώνιου με τὸν Όμηρο. Δὲν καταλαβαίνουμε τὴ δριμύτητα τῆς ἐπίθεσης τοῦ Ξενοφάνη στὸν ἔθνικὸ ἥρωα τῆς ἀρχαιοελληνικῆς ποίησης: ὡστόσο —ὅπως ἀργότερα συνέβη καὶ με τὸν Πλάτωνα— ἡ ρίζα αὐτῆς τῆς ἐπίθεσης ἦταν ὁ φλογερὸς πόθος τοῦ Ξενοφάνη νὰ λάβη τὴ θέση τοῦ Όμήρου καὶ νὰ κληρονομήσῃ τὴ δόξα του. Κάθε μεγάλος Έλληνας παραδίδει τὸν πυρὸς τοῦ ἀγῶνα, κ' ἡ κούρσα συνεχίζεται κάθε μεγάλη ἀρετὴ κρύβει ἕνα καινούργιο μεγαλεῖο.

Ὁ νεαρὸς Θεμιστοκλῆς εἶχε χάσει, λέει, τὸν ὕπνο του, γιατί σκεφτόταν τὰ κατορθώματα τοῦ Μιλτιάδη¹⁷⁵ ἢ παράφορη καὶ

172. [Βασίλισσα τῆς Φρυγίας. Φέρθηκε με θρασύτητα πρὸς τὴ Λητώ, καὶ γιὰ τιμωρία τῆς ὁ Ἀπόλλων τῆς σκότωσε τοὺς ἑπτὰ γιούς κ' ἡ Ἄρτεμις τίς ἑπτὰ κόρες τῆς.]

173. [Πλ. Ο2, 30.]

174. [Τὸ μεγαλεῖο καθαγιάζει τὴ «φλόγα τῆς φιλοδοξίας» πού «λάμπει στα μάτια τοῦ ἀρχαίου Έλληνα». Ἰββλ τὴν ἔννοια τῆς ἐξύψωσης στὸ ΔΚ, 1, σ. 54-6 καὶ ΠΑ, σ. 90 κ.έξ., καθὼς καὶ στὸ 16(18).]

175. [Πλούταρχος, Θεμιστοκλῆς, Γ', 4.]

τόσο πρώιμα ἀφυπνισμένη ὀρμὴ πού τὸν εἶχε κυριέψει γιὰ τὰ πρωτεῖα, βρῆκε ἄξιο ἀντίπαλο στὸ πρόσωπο τοῦ Ἄριστειδῆ, κ' ἔλαμψε, λοιπόν, τὸ πολιτικὸ του δαιμόνιο, ἔτσι ὅπως μᾶς τὸ περιγράφει ὁ Θουκυδίδης.¹⁷⁶ Σύμφωνα μ' ἕνα χαρακτηριστικὸ περιστατικὸ, ρώτησαν κάποτε ἕναν ὀνομαστὸ ἀντίπαλο τοῦ Περικλῆ, ἂν ἐκεῖνος ἢ ὁ Περικλῆς εἶναι τάχα ὁ καλύτερος παλαιστής στὴν πόλη, κ' ἔλαβαν τὴν ἐξῆς ἀπάντηση: Ἀκόμη κι ὅταν τότε ρίχνω κάτω, κείνος ἀρνείται ὅτι ἔπεσε — καὶ πείθει, τελικά, ἀκόμα κι ὅσους τὸν εἶδαν νὰ πέφτῃ!¹⁷⁷

Ἄν θέλῃ κανεὶς ν' ἀκούσῃ, ἔξω ἀπ' τὰ δόντια, τί κρύβεται πίσω ἀπὸ μιὰ τέτοια (ἀφελῆ, οὕτως εἰπεῖν) ἀπάντηση —ὑπονοῶντας, κατὰ βάθος, πὼς εἶν' ἀπαραίτητη ἡ εὐγενὴς ἀμύλλα, προκειμένου νὰ ἐξασφαλιστῇ ἡ ὑγεία τῆς πολιτείας—, ἂς σκεφτῇ ποῖ ἦταν τὸ πρωταρχικὸ νόημα τοῦ ὀστρακισμοῦ, κι ἂς ἀκούσῃ τί λέν, λ.χ., οἱ Ἐφέσιοι ὅταν ἐξορίζουν τὸν Ἐρμόδωρο: Ἀνάμεσά μας κανεὶς ἂς μὴν εἶν' ὁ ἄριστος· εἰδᾶλλως, νὰ φύγῃ καὶ μ' ἄλλους νὰ πάῃ νὰ ζήσῃ!¹⁷⁸ Ἀλλὰ γιατί νὰ μὴν εἶναι κανεὶς ὁ ἄριστος; Γιατί τότε ὁ ἀγῶνας θὰ πάψῃ, καὶ τὸ θεμέλιο τῆς ἀρχαιοελληνικῆς πολιτείας θὰ κλονιστῇ! Ἀργότερα, ὁ ὀστρακισμὸς ἐπαίξε ἄλλο ρόλο στὴ διεξαγωγὴ τοῦ ἀγῶνος, κ' ἐφαρμοζόταν ὅταν κάποιος ἀπ' τοὺς ἐξέχοντες πολιτικοὺς κατέφευγε, μὲς στὴν ἄψη τῆς ἀναμέτρησης, σὲ ἀθέμιτα μέσα, ἀνατρέποντας, ἔτσι, τὴν ἰσορροπία.

Στὴν οὐσία, τοῦτος ὁ παράξενος θεσμὸς δὲν ἀποτελεῖ δικλειδα

176. [Θουκυδίδης, Α', 90-3.]

177. [Πλούταρχος, Περικλῆς, Η', 5.]

178. [Ἡράκλειτος, Diels-Kranz, I, 22, ἀπόσπ. 121.]

άσφαλείας, αλλά έναυσμα για δράση: παραμερίζουν εκείνον που υπερέχει δεσποτικά, ώστε να ξαναρχίση ή αναμέτρηση των δυνάμεων πρόκειται για μιὰ ιδέα έχθρική προς τήν «ἀπακλειστικότητα» τῆς ὁποίας μεγαλοφυΐας, ὑπό τῆ μοντέρνα¹⁷⁹ ἔννοια, καὶ προϋποθέτει ὅτι στή φυσική τάξη τῶν πραγμάτων ὑπάρχουν πάντα περισσότερες ἀπὸ μία μεγαλοφυΐες οἱ ὁποῖες ἀλληλοτίθενται σὲ κίνηση καὶ ταυτόχρονα ἀλληλοσυγκρατοῦνται ἐντὸς τοῦ μέτρου. Αὐτὸς εἶν' ὁ πυρήνας τῆς ἐλληνικῆς σύλληψης τοῦ ἀγῶνος: ἀπεχθάνεται τὴν κυριαρχία τοῦ ἑνός, καὶ φοβᾶται τοὺς κινδύνους τῆς ἐπιθυμείας ὡς μέσο προστασίας κατὰ τοῦ μεγαλοφυοῦς μιὰ δεύτερη μεγαλοφυΐα!..

Κάθε χάρισμα ν' ἀναπτύσσεται ἀγωνιζόμενο! – νὰ ποῖ ἦταν τὸ πρόσταγμα τῆς ἀρχαιοελληνικῆς δημόδους παιδείας, ἐνῶ οἱ σημερινοὶ παιδαγωγοὶ μας τίποτα δὲν τρέμουν περισσότερο ἀπ' τὴν ἀποδέσμευση τῆς λεγόμενης φιλοδοξίας... Ἐν προκειμένῳ, φοβοῦνται τὸν ἐγωισμό¹⁸⁰ τὸν θεωροῦν «καθαυτὸ κακό» – ἐξαιρουμένων τῶν Ἰησουιτῶν, πούχουν μιὰ προδιάθεση γιὰ τὸ «κακό» αὐτό, σὰν τοὺς Ἀρχαίους καί, συνεπῶς, θὰ μπορούσαν κάλλιστα νὰ γίνουν οἱ ἀποτελεσματικώτεροι παιδαγωγοὶ τῆς ἐποχῆς μας. Φαίνεται νὰ πιστεύουν ὅτι ὁ ἐγωισμὸς –δηλαδή, τὸ προσωπικὸ στοιχεῖο– εἶναι ἀπλῶς ὁ ἰσχυρότερος συντελεστῆς ἂν «καλός» ἢ «κακός», τοῦτο κρίνεται ἀνάλογα μὲ τὸν σκοπὸ γιὰ τὸν ὁποῖο θὰ μοχθήσῃ. Γιὰ τοὺς Ἀρχαίους, πρωταρχικὸς σκοπὸς τῆς ἀγωνιστικῆς¹⁸¹ τους παιδείας ἦταν, ὁπωσδήποτε, ἡ εὐημερία

179. [Ἐδῶ ὑπὸ τὴν ἔννοια τῆς νεωτερικότητος, ὑποτιμητικά.]

180. [Selbstsucht.]

181. [Agonal, ὄρος τοῦ Jacob Burckhardt.]

τοῦ συνόλου, τῆς πόλεως. Κάθε Ἀθηναῖος, λ.χ., ὀφείλε ν' ἀναπτύξῃ μὲς ἀπὸ εὐγενῆ ἀμιλλα τὸν ἑαυτὸ του, ἀποβλέποντας στή μεγαλύτερη δυνατὴ ὠφέλεια γιὰ τὴν Ἀθήνα, ἐναντι τῆς μικρότερης ζημίας. Δὲν ὑπῆρχε τίποτα τὸ ὑπερβολικὸ ἢ τὸ ἄμετρο ἐδῶ, ὅπως συμβαίνει σήμερα μὲ λογῆς-λογῆς φιλοδοξίες: τὸ καλὸ τῆς μητρίδας¹⁸² του σκεφτόταν ὁ νέος ὅταν ἔτρεχε, ἔριχνε ἀκόντιο ἢ τραγουδοῦσε μὲ τὴν προσωπικὴ του δόξα ἤθελε τὴ δική της δόξα νὰ ἐπαυξήσῃ· στοὺς ἐφέστιους θεοὺς του ἀφιέρωνε τὸ στεφάνι ποὺ ἐναπόθεταν οἱ ἀθλοθέτες τιμητικὰ στὸ κεφάλι του. Κάθε Ἕλληνας λαχταροῦσε ἀπὸ παιδὶ διακαῶς νὰ μετάσχῃ κ' ἐκεῖνος στὸν ἀγῶνα μεταξὺ πόλεων, συμβάλλοντας στήν εὐημερία τῆς δικιάς του πόλης: γι' αὐτὸ φλογιζόταν ὁ ἐγωισμὸς του, γι' αὐτὸ κρατιόταν τιθασειμένος κι ὀριοθετημένος.

Στὴν Ἀρχαιότητα, τ' ἄτομα εἶχαν πῶς κοντινοὺς, πῶς ἀπτούς σκοπούς, κ' ἦταν ἄρα πῶς ἐλεύθερα!¹⁸³ Ἀπεναντίας, ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος, σὲ κάθε του βῆμα, συναπαντᾷ τὸ ἄπειρο – ὅ,τι παθαίνει ὁ γρήγορος Ἀχιλλέας στήν παραβολὴ τοῦ Ζήνωνος τοῦ Ἐλεάτη: τὸν παραλύει τὸ ἄπειρο, καὶ δὲν προφταίνει οὔτε τὴ χελῶνα...¹⁸⁴

Κι ὅπως ἀκριβῶς οἱ νέοι διαπαιδαγωγοῦνταν μὲ τὴν ἀμιλλα, οἱ παιδευτὲς τους συναγωνίζονταν κι αὐτοὶ ὁ ἕνας τὸν ἄλλο! Δύσπιστοι καὶ ζηλόφθονες στάθηκαν πλάι-πλάι οἱ μεγάλοι μουσουργοί-ποιητῆς¹⁸⁵ Πίνδαρος καὶ Σιμωνίδης· σ' ἕναν ἀγῶνα συναντᾷ ὁ σοφιστῆς, ὁ μέγας διδάσκαλος τῆς Ἀρχαιότητος, ἕναν ἄλλο σο-

182. [Ἐξ γενέθλιας πόλης του (Mutterstadt).]

183. [Ἰββλ. 3(44).]

184. [Diels-Kranz, I, 29, ἀπόσπ. Α 26.]

185. [Musikalischen Meister.]

φιστή· ως κ' ή πιό λαϊκή μορφή παιδείας, οι δραματικές παραστάσεις, πραγματώθηκε, ακριβώς, υπό τή μορφή μιᾶς συγκλονιστικής πάλης ανάμεσα στους κορυφαίους ποιητές και δραματουργούς¹⁸⁶ τῆς ἐποχῆς.

Τί θαυμάσιο! «Ἀοιδός τὸν ἀοιδὸ μισεῖ»!¹⁸⁷ Ἐνῶ ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος τίποτα δὲν φοβάται περισσότερο σ' ἓναν καλλιτέχνη ἀπ' τὴν προσωπική ὀρμή τῆς μαχητικότητάς του, ὁ Ἕλληνας γνωρίζει τὸν καλλιτέχνη μόνον ὡς προσωπικὰ ἀγνωρίζομενο! Ἐκεῖ πού ὁ ἓνας μυρίζεται τὴν ἀδυναμία ἑνὸς καλλιτεχνήματος, ὁ ἄλλος ἀναζητεῖ τὴν πηγὴ τῆς μεγαλύτερης δύναμής του! Ἀ.χ., ἐκεῖνο πού ἔχει σημασία ἀπὸ καλλιτεχνική ἀποψη στοὺς διαλόγους τοῦ Πλάτωνα, εἶναι, κατὰ κύριο λόγο, τὸ ἀποτέλεσμα μιᾶς ἀναμέτρησης μὲ πυρῆνα τῆ ρητορική, τῆ σοφιστική καὶ τῆ δραματολογία τοῦ καιροῦ του, τὴν ὁποίαν ἐπινοεῖ, προκειμένου νὰ πῆ στο τέλος: «Ἴδού! Μπορῶ κ' ἐγὼ νὰ πετύχω ὅσα οἱ μεγάλοι μου ἀντίζηλοι· μάλιστα, ἐγὼ τὸ μπορῶ καλύτερα ἀπ' αὐτούς! Κανείς Πρωταγόρας ποτέ δὲν ἐπλασε μύθους ὠραιότερους ἀπ' τοὺς δικούς μου· κανένας δραματουργὸς δὲν συνέλαβε ἓνα τόσο παλλόμενο καὶ γοητευτικὸ σύνολο ὡς τὸ Συμπόσιό μου· κανένας ρήτορας δὲν ἔγραψε δημηγορίες ὡς ἐκεῖνες τοῦ Γοργία μου! Καὶ τώρα, τ' ἀποκηρύσσω ὅλα τοῦτα, καὶ καταδικάζω κάθε μιμητικὴ Τέχνη! Μόνον γιὰ χάρη τοῦ ἀγῶνα ἔγιναν ποιητής, σοφιστής καὶ ρήτορας!»... Ἄ, τί πρόβλημα τίθεται, ὅταν ἐμβαθύνουμε τὴ σχέση ἀγῶνος καὶ σύλληψης ἑνὸς καλλιτεχνήματος!..

186. [Musikalischen und dramatischen Künstler.]

187. [«Ἀοιδός ἀοιδῷ φθονεῖ»: Ἡσίοδος, Ἔργα καὶ Ἡμέραι, 26.]

Ὡστόσο, ἂν βγάλουμε τὴν ἀμίλλα ἔξω ἀπ' τὴ ζωὴ τῶν Ἑλλήνων, ἀνοίγεται μπροστά μας μεμιᾶς ἡ προ-ομηρικὴ ἀβυσσὸς ἑνὸς ἀγρίου μίσους κ' ἑνὸς ἀσβεστοῦ πόθου γιὰ καταστροφή. Τὸ φαινόμενο αὐτὸ δυστυχῶς ἐμφανίζεται συχνότατα ὅταν μιὰ μεγάλη προσωπικότητα ἀποκλείεται, αἴφνης, ἀπ' τὸν ἀγῶνα ἐξαιτίας μιᾶς ἐκτυφλωτικῆς λαμπρῆς πράξης τῆς, καὶ τίθεται κατὰ τὴν κρίση τῆς καὶ κατὰ τὴν κρίση τῶν συμπολιτῶν τῆς *hors de concours*.¹⁸⁸ Τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι δίχως ἐξαιρέση τραγερὸ· θὰ συμπέρανε κανείς ὅτι ὁ Ἕλληνας ἦταν τάχα ἀνίκανος ν' ἀντέξῃ δόξα κ' εὐτυχία, ναι – δόξα κ' εὐτυχία δίχως ἀγῶνα!.. Δὲν ὑπάρχει ἀντιπροσωπευτικώτερο παράδειγμα, ἐν προκειμένῳ, ἀπ' τίς τελευταῖες πράξεις τοῦ Μιλτιάδη. Καθισμένος σὲ μιὰ μοναχικὴ κορφή, πιό πάνω ἀπὸ κάθε συναγωνιστὴ του αὐτός, μετὰ τὸν ἀσύγκριτο θρίαμβό του στὸν Μαραθῶνα, νοιώθει μιὰ ποταπὴ λαχτάρα γιὰ ἐκδίκηση νὰ ξυπνᾷ μέσα του ἐναντίον ἑνὸς Παριανοῦ, πού ἦταν ἀπὸ παλιὰ ἐχθρὸς του... Γιὰ νὰ ἰκανοποιήσῃ τούτη τὴν ἐπιθυμία του, καὶ δόξες καταχρᾶται καὶ κρατικές ἰδιοκτησίες καὶ ἀξιοπρέπειες καὶ τιμές – κ' ἐντέλει, ἀτιμάζεται. Ὅμως, τὸ αἶσθημα τῆς ἀποτυχίας τὸν ἐσπρωξε καὶ σ' ἄλλες ἀναξιοπρεπεῖς δολοπλοκίες. Μετὰ ἀπὸ μυστικὴ συνεννόηση μὲ τὴν Ἱέρεια τῆς Δήμητρας Τιμῶ, μπαίνει νύχτα στὸν ἱερὸ ναό, πού ἡ εἴσοδος του ἦταν ἀπαγορευμένη. Σὺν πέρασε τὸν περίβολο, κ' ἐκεῖ πού πλησίαζε ὀλοένα τὸ ἱερὸ τῆς Θεᾶς, τὸν κυριεύει ξάφνου φρίκη καὶ πανικός: παγωμένος σχεδὸν ἀπ' τὸν φόβο, μὴ μπορῶντας καλά-καλὰ νὰ συνέλθῃ, νοιώθει σὰ νὰ τὸν τραβάῃ κάποιος πρὸς τὰ πί-

188. [Γαλλικὰ στὸ κείμενο: ἐκτός συναγωνισμοῦ.]

σω, να φύγει από κεί, τινάζεται πάνω απ' τον φράχτη και γκρεμίζεται παραλυμένος και βαριά τραυματισμένος.¹⁸⁹ Η πολιορκία πρέπει ν' άρθη, το λαϊκό δικαστήριο τον περιμένει, κ' ένας έπονεϊδιστος θάνατος σφραγίζει μια λαμπρή ήρωική κορεία, άμαυρωμένη δείχνοντάς την έσαι στίς μέλλουσες γενιές... Μετά τή μάχη του Μαραθώνα τον τύλιξε ο φθόνος των ουράνιων δυνάμεων που πυρώνει όταν θωρή άνθρωπο δίχως αντίπαλο, καθισμένο σε μια μοναχική κορφή τής δόξας. Μόνο οι θεοί κοντά του τώρα — κι άρα έναντίον του! Τον παρασύρουν σε πράξη ύβρεως και κάτω απ' το βάρος της αυτός καταρρέει...

Άς σημειώσουμε εδώ ότι όπως καταστράφηκε ο Μιλτιάδης, καταστράφηκαν κ' οι δύο κορυφαίες αρχαιοελληνικές πόλεις, όταν απ' την πολλή αξία κ' εύμερία τους μπήκαν παράνομα στον ναό τής Νίκης παρακάμπτοντας τον άγώνα. Η Αθήνα, που κατέστρεψε την ανεξαρτησία των συμμάχων της και τιμώρησε κατόπιν σκληρά την άνταρσία των υπηκόων της — ή Σπάρτη, που διακήρυξε την κυριαρχία της στον έλλαδικό χώρο μετά τή μάχη στους Λίγος Ποταμούς — έφεραν κ' οι δύο τους, όμοια με τον Μιλτιάδη, την καταστροφή τους από μια πράξη ύβρεως κι αυτές, αποδεικνύοντας, έτσι, ότι δίχως τον άγώνα με τον έγγενή του φθόνο, τή ζήλεια και τή φιλοδοξία του, ή αρχαία ελληνική πολιτεία σαν τον αρχαίο Έλληνα έκφυλίζεται. Γίνεται κακιά και σκληρή, έκδικητική και βέβηλη — με μια λέξη: «προ-ομηρική» — κ' έπειτα, άρκει μονάχα να τήν κυριέψη ένας άπερίγραπτος πανικός για να τήν γκρεμίσει... Η Σπάρτη κ' ή Αθήνα παραδόθηκαν στους Πέρσες, όπως πρωτύτερα ο Θεμιστοκλής κι ο Άλκιβιάδης — «πρό-

189. [Ηρόδοτος, Ζ', 132-5.]

δωσαν» το Αρχαιοελληνικό, αφού έγκατέλειψαν τήν εύγενέστερη θεμελιώδη ιδέα, τον άγώνα — έπειτα, ο Άλέξανδρος, ή χονδροειδής απομίμηση κ' έπιτομή τής αρχαιοελληνικής ιστορίας, διαμόρφωσε τον κοινώς έννοούμενο "Έλληνα και τον λεγόμενο «Έλλητισμό».¹⁹⁰

29 Δεκεμβρίου 1872

190. [Ίδανικό του Νίτσε είν' ή αρχαϊκή Ελλάδα: ο Λισχύλος, όχι ο Εύριπίδης ή ο Σοφοκλής, ο Όμηρος κ' οι Προσωκρατικοί — όχι ο Πλάτων! Στο απόσπασμα 41(7)1885 γράφει: «Το Έλληνικό <έννοώντας τήν κλαστική Αρχαιότητα — όχι τήν Έλληνοιστική περίοδο!» αποτέλεσε τήν πρώτη μεγάλη σύγκραση Δύσης κι Ανατολής, συνεπώς τήν άπαρχή τής ευρωπαϊκής ψυχής, τήν ανακάλυψη του δικού μας ' νέου κόσμου'!». Για τον Νίτσε, ο Μεγαλέξανδρος («έκείνος ο ένσαρκωμένος Διόνυσος») δέν αποτέλεσε «ένωτικό», παρά το σπαθί που «έκοψε τον γόρδιο δεσμό του <ήδη παρηκμασμένου> αρχαιοελληνικού πολιτισμού» ξεχειλώνοντας το Αρχαιοελληνικό. Χαρακτηριστικό δέ, ότι παραβάλλει τον Άλέξανδρο με τον Βάγκνερ, ο όποιος δέν διεύρυνε παρά ένωσε τα σκόρπια νήματα του γερμανικού πολιτισμού, προσφέροντας — περίπου ως άλλος Λισχύλος — ένα «συνολικό έργο Τέχνης». Γράφει στον 4^ο Άμαιο στοχασμό: «Ο έξελλητισμός του κόσμου, μάλλον: ο έξανατολισμός του Έλληνικού — ή διπλή άποστολή του Μεγαλέξανδρου — παραμένει το τελευταίο μέγα γεγονός. <Και τώρα, > ή υπερβολικά άνατολικοποιημένη αυτή γή, αποζητά πάλι τον έξελλητισμό της. [] Ίτσι, λοιπόν, χρειάζονται τώρα μια σειρά Άντι-Άλέξανδρων που θα συνδέσουν τα πιο άπομακρυσμένα νήματα και δέν θ' αφήσουν το ύρασμα να διαλυθί...» (Πρβλ. ΕΗ, «1 έννηση τής τραγωδίας», 4· Η(21)1875.)]